

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-159>

УДК 94(477)

Григорук Н.А.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ А. ЧАЙКОВСЬКОГО В КОЛОМІЇ (1919–1931 РР.)

Анотація. У статті на основі аналізу історіографічних матеріалів здійснено комплексне узагальнення громадської діяльності А. Чайковського в Коломиї у 1919–1931 роках. З'ясовано його особистий внесок у розвиток українського національного руху на Коломийщині, а також визначено його місце в цьому русі протягом зазначеного періоду. Розглянуто його участь у діяльності українських громадських організацій та окремих заходах, організованих переважно коломиїськими українцями. Зазначено про діяльність А. Чайковського, як першого післявоєнного голови коломиїської філії «Просвіти», коломиїського осередку «Рідної школи» та делегатури Союзу українських адвокатів у Коломиї. Найрезонансним виявом громадської діяльності А. Чайковського у 1920-х рр. була його участь у протестаційній компанії проти так званої «латинізації» греко-католицької церкви. Літературна діяльність досить швидко із захоплення перетворилася на другу професію. А. Чайковського особливо у міжвоєнний період частіше називали письменником, а не адвокатом. Роботу над художніми творами А. Чайковський вважав різновидом громадської діяльності, адже він писав переважно для національного освідомлення свого народу. Як адвокат він також допомагав українському рухові: надавав юридичні консультації.

Ключові слова: А. Чайковський, громадський діяч, Коломия, організація, філія, осередок.

Hryhoruk Nataliia

Ternopil National Pedagogical University
named after Volodymyr Hnatyuk

PUBLIC ACTIVITIES OF A. CHAIKOVSKY IN THE KOLOMYIA (1919-1931)

Summary. In the article, based on the analysis of historiographical materials, a comprehensive generalization of A. Chaikovsky's social activity in Kolomyia in 1919–1931 was made. His personal contribution to the development of the Ukrainian national movement in the Kolomyianshchyna was clarified and his place in this movement was determined during this period. A. Chaikovsky analyzed the peculiarities of the Ukrainian national movement in Poland. His participation in the activities of Ukrainian organizations and individual events was considered, organized mainly by Kolomyians Ukrainians. The activity of A. Tchaikovsky as the first post-war chairman of the Kolomyia branch of "Prosvita", the Kolomyia branch of the "Native School" and the delegation of the Union of Ukrainian Lawyers in Kolomyia are noted. The most resonant manifestation of A. Chaikovsky's social activity in the 1920-s was his participation in a protest campaign against the so-called "Latinization" of the Greek Catholic Church. During the interwar period, A. Chaikovsky hardly discussed public affairs in public. Unlike before the war, it did not occupy a prominent place in the party hierarchy, even at the regional level. Obviously, A. Chaikovsky, who still had no serious ambitions as a politician, decided, in view of his age, to withdraw from political participation. Although he continued to sympathize with the National Democrats, he did not actively participate in the activities of their Kolomyia branch. In the 1930's, A. Chaikovsky almost withdrew from participating in public actions of Ukrainians. He sometimes participated in separate, unrelated promotions. Literary activity quickly turned into a second profession. Chaikovsky, especially in the interwar period, was more often called a writer rather than a lawyer. A. Chaikovsky considered his work on works of art a kind of social activity, because he wrote mainly for the national awareness of his people. As a lawyer, he also assisted the Ukrainian Movement by providing legal advice.

Keywords: A. Chaikovsky, public figure, Kolomyia, organization, branch, cell.

Постановка проблеми. Андрій Чайковський був одним із помітних українських громадських діячів в Галичині. Під громадською діяльністю автор розуміє участь А. Чайковського в організації та функціонуванні різноманітних громадських інституцій, у проведенні різноманітних заходів – зборів, нарад, віч, демонстрацій, його діяльність як публіциста, безкоштовні юридичні консультації та захист арештованих за участь у громадських чи політичних акціях українців. Час, коли він займався громадською належить до найважливіших періодів історії сучасної української нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання громадської діяльності А. Чайковського постійно привертає увагу широкого кола науковців, серед яких варто виділити дослідження Ганкевича Л., Мандзюка О., Кречковського Л. зокрема велику увагу дослідженню громадської діяльності приділив Якимович Б. та інші. У своїх роботах автори опираються на фактологічний матеріал, відтворюють зовнішньополітичні процеси даного періоду. Разом з тим дискусійність проблеми не втратила гостроти до нашого часу, що підтверджує її актуальність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення громадської діяльності А. Чайковського актуальне як з огляду на її масштабність та значущість результатів, так і через її інтегрованість в український національний рух доби формування модерної української нації. А. Чайковський належав до числа організаторів українського громадського та політичного життя на регіональному рівні – тобто був не просто учасником певних громадських акцій українців, а належав до числа їх ініціаторів та керівників.

Головною метою даної роботи є всебічне вивчення комплексу наукових проблем, пов'язаних з громадською діяльністю А. Чайковського в Коломиї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічний стан та матеріальне становище А. Чайковського в Коломиї були дуже важкі. На його очах загинули спочатку ЗОУНР, а потім у боях з більшовиками й УНР. А. Чайковський, вже тоді літня людина, розумів, що, мабуть, не доведеться йому більше побачити «України вольної» [1, с. 232]. Душевні страждання доповнювалися матеріальними труднощами – А. Чайковський з численною родиною не мав власного житла (згодом місцева українська громада надала йому три кімнати у Народному Домі як нагороду за юридичну допомогу), не мав роботи (бо як «конфінований» не міг виїжджати з Коломиї) [4, с. 7] і, відповідно, заробітку. Він був змушений витратити всі свої заощадження і продати будинок в Бережанах. Час вимушеного безробіття А. Чайковський заповнював, пишучи художні твори, і написав досить багато, але дуже складно було знайти видавця [1, с. 226–227, 242].

Загалом становище українського населення на Покутті було тоді дуже складним: відчувався гострий брак продовольства та промислових товарів, який посилювався реквізиціями та зловживаннями місцевої влади та війська, хоча коломийський староста 20 жовтня 1919 р. повідомив, що порушень закону адміністрацією та військом у його повіті немає [8, с. 52]. Ставитися жорстко до місцевого українського населення, а особливо до української інтелігенції, польську владу спонукали й регулярні звіти поліції, де підкреслювалося, що абсолютна більшість української інтелігенції вороже ставиться до Польської держави і не припинила підірвної роботи проти неї.

З часом, дещо відійшовши від шоку, викликаного поразкою української державності, та налагодивши побут своєї родини на відносно задовільному рівні, А. Чайковський повернувся до участі в громадському житті українців. Його громадська діяльність у міжвоєнний період (політикою А. Чайковський тоді практично не займався) помітно відрізнялася від довоєнної. У Коломиї він, головне через похилий вік, вже не займав становища, подібного до того, яке він мав у бережанській чи навіть самбірській українських громадах.

Звичайно, А. Чайковський зберіг свій авторитет заслуженого громадського діяча, «сеніора» українського громадського руху і брав участь у діяльності деяких українських товариств та окремих акціях коломийських українців. Однак ця діяльність втратила регулярний характер, притаманний передовсім бережанському періодові його життя. А. Чайковський в Коломиї був вже більше

моральним авторитетом, ніж реальним організатором і лідером громадського руху. Покажемо те, що в міжвоєнний період майже всі, хто згадував А. Чайковського, називали його письменником, а не громадським діячем, і дуже скупо інформували інших про його громадську діяльність.

Громадську діяльність А. Чайковського в коломийський період його життя можна умовно поділити на кілька напрямків. По-перше, його публічні роздуми (у вигляді публіцистичних статей в українських періодичних виданнях) над станом і перспективами українського національного руху в Польщі. По-друге, участь у діяльності українських громадських організацій та деяких заходах (ювілейні вечори, концерти тощо), організованих переважно коломийськими українцями. Нарешті, він активно виступав проти «латинізації» греко-католицької церкви в Галичині.

А. Чайковський неодноразово висловлював свої міркування про особливості українського національного руху в Польщі та пропонував низку заходів, які слід здійснити для подальшого розвитку цього руху. Його думки на цю тему, поміщені в газетних статтях чи приватних листах, не становлять собою повного, логічно завершеного та належно оформленого аналізу поточної ситуації з чіткими рекомендаціями на майбутнє. Очевидно, А. Чайковський, який тоді вже не брав активної участі в політичному житті українців, не вважав створення такого аналізу з рекомендаціями своєю метою. Однак ми можемо визначити основні питання, які хвилювали його протягом міжвоєнного періоду та реакцію А. Чайковського на них.

На початку 20-х рр. ХХ ст. А. Чайковський, розглядаючи перспективи українського національного руху в Польщі, заявив у дописах до «Українського голосу», що він оптиміст і вірить у краще майбутнє українців [11; 12]. У першому з цих дописів він зауважив: «Ми йно прокидаємося до нового життя з довговікового сну. Національна свідомість в народі зросла до небувалої потенції. Ми з анархії вилічимося» [12], згадавши при цьому про необхідність «невсипучої» праці.

Ознайомившись після цієї публікації з відгуками громадськості (дехто назвав А. Чайковського «непоправним оптимістом»), він підготував другу статтю, де розвинув свої погляди. А. Чайковський пояснив, що він добре знає про помилки, яких припустилися українці в минулому, але одночасно твердо вірить «в силу духа українського народу». Звичайно, українці не повинні сидіти, склавши руки, а продовжувати працювати. При цьому слід інтенсифікувати працю, залучати до неї всіх, змушувати до праці ледачих, нейтралізувати тих, що шкодять. Слід також пам'ятати, що «злочинцем є не лише той, хто з наміром шкодити задля побічних цілей поповняє злочин, але і той, хто в даний момент береться орудувати ділом, не маючи до цього ні сили, ні кебети» [11].

З часом А. Чайковський переконався, що будь-які дрібні вдосконалення не допоможуть українцям. Він зробив для себе висновок, що «Нам треба переродитись в іншу новітню людину, треба забути дотеперішню австрійську традицію, аванси, урядничу кар'єру, бо вона для нас замкнена. Усе треба переіменити, відродити. Ми мусимо переродитись в інших людей», хоча й «не легко воно перетворити в людині нову ідеологію» [1, с. 250–251].

Протягом міжвоєнного періоду А. Чайковський майже не обговорював публічно політичних справ. На відміну від довоєнних часів він не займав помітного місця в партійній ієрархії навіть на регіональному рівні. Очевидно, А. Чайковський, який і раніше не мав серйозних амбіцій як політик, вирішив, зважаючи на свій вік, усунути від участі в політичній боротьбі. Хоча він і далі симпатизував націонал-демократам (УНТП, згодом Українському національно-демократичному об'єднанню), однак не брав активної участі в діяльності їх коломийського осередку.

У 1923 р. після ухвали Ради послів держав Антанти остаточно передати Східну Галичину Польщі А. Чайковський опублікував дві статті в «Українському голосі». У першій з них він аналізував ситуацію в Європі, передбачав неминучі зміни існуючого становища і закликав українців не гарячкувати, а спокійно працювати над підвищенням рівня національної свідомості та добробуту свого народу і чекати цих змін [13]. У другій А. Чайковський засудив суперечки, які розпочалися серед українців після рішення Народного з'їзду УНТП 21 травня 1923 р. перейти на позиції «реальної політики» і домагатися автономії українських земель в Польщі. Він вважав, що «кожда партія хай бореться способом, який уважає найдоцільнішим», бо «ми всі боремось о здійсненне найвищого нашого національного ідеалу, а яким фронтом йдемо в тій боротьбі – це не важне» [14].

Цими двома статтями фактично й обмежилася участь А. Чайковського в публічних дискусіях на політичні теми. Дещо більше про його ставлення до окремих подій можна дізнатися з приватних листів. Наприклад, А. Чайковський був незгодний з бойкотом виборів до сейму та сенату 1922 р., задоволений результатами виборів 1928 р., а «пацифікаційну» акцію 1930 р. та інші репресивні дії польської влади стосовно українців оцінював як «катастрофальні переживання народа» [1, с. 252–253, 292].

Досить показовими є також його роздуми стосовно поточної ситуації в Радянській Україні та її перспектив. У 1927 р. А. Чайковський вважав, що «на радянщину нема нам що покладатися. На мою думку, радянщину незадовго чорт візьме. Усе розпочинають «великим помахом крил», а усе скінчиться фіяском» [1, с. 276]. У 1933 р. йому здавалося, що існуючий стан справ (після завершення колективізації) «мимо терору довго не триватиме», хоча А. Чайковський одночасно визнавав, що «не можна виміркувати, як воно є справді» [1, с. 299].

Участь А. Чайковського у громадській діяльності галицьких українців також зазнала помітних змін у порівнянні з довоєнним періодом. Його громадська активність зменшилася, хоча А. Чайковський набагато активніше брав участь у громадському русі українців (особливо коломийських) у порівнянні з його участю у політичних акціях. Змінився й характер громадської діяльності А. Чайковського у 20-х рр. ХХ ст.: він менше брав участь у діяльності місцевих товариств, натомість активніше займався літературною діяльністю (яку сам вважав різновидом громадської, бо писав для свого народу) та набагато більше цікавився справами Церкви.

На початку 1920-х рр. в Коломиї діяльність українських громадських інституцій була ледве помітною. Все доводилося відновлювати. А. Чайковського обрали першим післявоєнним головою коломийської філії «Просвіти» у 1922 р. В першу чергу філія розпочала «відновлення» читалень, також збирала кошти на «Дар Просвіти», для фонду «Учітеся, брати мої», влаштувала концерт на честь Т. Шевченка. Згодом А. Чайковський, якого загальні збори «Просвіти» обрали почесним членом товариства 25 грудня 1925 р., хоча й не був членом відділу коломийської філії «Просвіти», але часто брав активну участь у загальних зборах філії [9, с. 37, 62–62].

У 1926–1928 рр. А. Чайковський був головою коломийського осередку «Рідної школи». Окрім праці в коломийських філіях «Просвіти» та «Рідної школи» А. Чайковський входив до складу деяких інших, менше відомих громадських організацій. Так, у 1921 р. він став членом комітету охорони й опіки могил полеглих у Коломиї, в середині 1920-х рр. очолював «заряд» Каси хворих у Коломиї. У 1925 р. А. Чайковський став першим головою Українського товариства письменників і журналістів, хоча й очолював його недовго. Він також досить часто виступав із промовами під час різноманітних концертів, урочистих вечорів тощо. У 1926 р. його обрали головою делегатури Союзу українських адвокатів у Коломиї [2, с. 58].

Специфічним різновидом громадської діяльності А. Чайковський вважав свою літературну працю, підкреслюючи, що він пише не «на експорт», а «лише для свого лютого, дорогого українського народа» [18]. Підсумовуючи свої здобутки, він писав І. Огієнку: «я мав найкращі, найщиріші заміри: оживити заникаючу нашу історичну традицію, поширити національну свідомість. Я знаю, що осягнув не мало хоч би тим, що кількох письменників пішло моїм слідом і взялося до писання історичних оповідань» [1, с. 304]. Протягом міжвоєнного періоду А. Чайковський писав художні твори переважно на історичну тематику, переважно про історію українського козацтва.

Літературні критики далеко не завжди прихильно оцінювали результати роботи А. Чайковського-письменника. Йому здавалося, що критики або взагалі не вважають його письменником, а лише «оповідачем» або просто ігнорують. Це його засмучувало, однак набагато більше значення для А. Чайковського мало те, що його письменницька праця не пропала марно. Він писав І. Огієнку: «Я знаю, що мої історичні повісті та оповідання читає пильно українська молодь так на селі, як і в місті, що багато активних українців завдячують моїм історичним працям своє освідомлення» [1, с. 238; 304–305].

Нарешті, найрезонансним виявом громадської діяльності А. Чайковського у 1920-х рр. була його участь у протестаційній компанії проти т. зв. «латинізації» греко-католицької церкви. На початку і особливо в середині 1920-х рр. в Галичині розгорілася полеміка стосовно доцільності впровадження обов'язкового целібату для греко-католицьких священників [5]. А. Чайковський на прохання священників виступив проти введення целібату. Він висунув такі аргументи: 1) одруження священників є каноном Східної Церкви, який підтвердив Рим під час укладення Берес-

тейської унії; 2) не варто молодих священників «наражувати на спокусу до неморальності і деморалізації»; 3) найголовніше те, що із введенням celibату УГКЦ перестане бути українською народною Церквою, а священники-целібси будуть «в першу чергу інтернаціоналами, а далеко по тім українцями» [15, с. 369, 377].

А. Чайковський боявся, що коли УГКЦ «відберуть національну ціху, тоді вона не буде нашою, а навпаки – стане для них ворожою і поведе нас до латинізації і винародовлення» [14]. «Латинізація» Церкви здавалася А. Чайковському неминучим передвісником асиміляції українців, бо «поляки не признають українців рим. католиків». Цьому слід опиратися за будь-яку ціну, однак шанси в українців невеликі, адже якщо Рим вирішив справді латинізувати греко-католиків, то так воно й станеться [1, с. 252, 258]. З нотками відчаю А. Чайковський навіть заявив: «Але ми мусимо мати нашу народну церкву, а коли нею перестане бути гр. кат. церква, то ми пошукємо собі іншої, такої, де і наш обряд, і наші церковні традиції, і наша народність українська будуть збережені» [14].

З часом виявилось, що «латинізація» УГКЦ зовсім не була незворотним процесом, хоча б тому, що проти неї виступила значна частина греко-католицького духовенства, фактично підтримана митрополитом А. Шептицьким [5, с. 60–61]. Однак у Станіславській єпархії, єпископом якої був Григорій Хомишин (до неї належала й Коломия, де жив А. Чайковський), нововведень було більше, ніж деінде.

Досить швидко боротьба з «латинізацією» стала для А. Чайковського принциповою справою. Він не шкодував негативних епітетів для єпископа Г. Хомишина у приватних листах, відверто критикував ставлення Риму до українських греко-католиків і навіть міркував про створення Церкви з українським національним характером на основі протестантської євангельської або автокефальної православної Церкв [1, с. 250, 258; 14]. Г. Хомишин якийсь час думав навіть екскомунікувати (виключити) А. Чайковського з Церкви [1, с. 264]. Захистив А. Чайковського митрополит А. Шептицький [7, с. 106].

Після 1928 р. А. Чайковський більше не обговорював публічно справ церкви. Його позиція

уже була загальновідома і тому не було сенсу повторювати свої аргументи знову. Боротьба за національний характер УГКЦ принесла йому більше негативних емоцій, ніж позитивних, хоча «орієнталісти» її й не програли. А. Чайковського відверто засмутили сервілізм значної частини українського духовенства та агресивність Г. Хомишина, натомість його дуже потішила підтримка митрополита А. Шептицького. З часом інтерес А. Чайковського до коломиїських євангелістів та до православ'я, добре помітний у 1925–1928 рр., значно зменшився [1, с. 250, 257, 281, 297].

У 1930-х рр. А. Чайковський майже відійшов від участі в громадських акціях українців. Він іноді брав участь у окремих, не пов'язаних між собою акціях: збирав кошти для Театру ім. Тобілевича [3, с. 156–158], брав участь у діяльності товариства «Каменярі» в Коломиї [6, с. 445, 447], розповідав у коломиїській читальні «Просвіти» «козацьку історію» [1, с. 300]. А. Чайковський був головою коломиїської філії товариства «Відродження» і брав участь в обговоренні проблем антиалкогольного руху [17]. У 1931 р. він виступив проти пастирського листа Г. Хомишина «Про політичне положення українського народу в Польській державі», а саме проти ідеї єпископа укласти угоду з польською владою.

Висновки з даного дослідження. Після переїзду із Самбора до Коломиї А. Чайковський перебував у стані тяжкої депресії. Її спричинили спочатку окупація польським військом території ЗУНР (ЗОУНР), а потім поразка українських Визвольних змагань 1917–1920 рр. в цілому.

З часом А. Чайковському вдалося загалом подолати депресію і дійти висновку, що українці мають таки досить непогані шанси здобути власну державу. У Коломиїський період А. Чайковський через похилий вік, а також, мабуть, через усвідомлення себе як діяча переважно минулої, австрійської, доби, брав участь лише в окремих акціях громадського життя українців міжвоєнного періоду. Щоправда, одночасно він намагався бути корисним своїм співвітчизникам як письменник і публіцист, а також доклав багато зусиль, щоб перешкодити «латинізації» греко-католицької церкви.

Список літератури:

1. Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: в 3 т. / Автор ідеї, головний упорядник і редактор Б.З. Якимович. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2002. Т. 2. 468 с.
2. Ганкевич Л. Десятиліття Союзу Українських Адвокатів. *Ювілейний Альманах Союзу Українських Адвокатів*. Львів, 1934. С. 38–73.
3. Зубенко І. Андрій Чайковський (Жмут споминів замість вінка на могилу). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. С. 152–162.
4. Мандзюк О. Андрій Чайковський. Коломиїські сторінки життя і творчості 1919–1935 рр. Коломия : Вік, 2000. 29 с.
5. Москалюк М. Проблема celibату в християнсько-суспільному житті Галичини 20-х – 30-х років ХХ століття. *Галичина*. Івано-Франківськ, 1997. Вип. 1. С. 58–62.
6. Слободян В. З діяльності «Каменярів» у Коломиї й повіті. *Коломия й Коломиїщина*. Зб. споминів і статей про недавнє минуле. Філадельфія, 1988. С. 441–454.
7. Ставничий А. Спомини внука. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, Наукова бібліотека, 2002. С. 102–110.
8. Листування з старостами, поліційними і військовими владами про політико-економічне положення і заходи по забезпеченню громадського порядку на території їх повітів. *Центральний державний історичний архів України у Львові*. Фонд 146. Опис. 8. Спр. 3831. 100 арк.
9. Протоколи засідань і загальних зборів членів філіалу в м. Коломия. *Центральний державний історичний архів України у Львові*. Фонд 146. Опис 10. Спр. 2943. 115 арк.
10. Листування з філіалом в м. Коломия про проведення зборів, нарад, затвердження статутів та інші організаційні питання. *Центральний державний історичний архів України у Львові*. Фонд 146. Опис 10. Спр. 2946. 169 арк.

11. Чайковський А. Вуйко. Львів, 1895. 16 с.
12. Чайковський А. Не треба зневірюватися! *Український голос*, 1922. Ч. 27. 2 липня.
13. Чайковський А. Нема причини до розпуки! *Український голос*, 1923. Ч. 16. 22 квітня.
14. Чайковський А. Чого в нас не повинно бути? *Український голос*, 1925. Ч. 12. 22 березня.
15. Чайковський А. Жонаті чи безженне священиство? (У відповідь на брошуру безженного священика «Жонатий клир а безженство клиру»). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, Наукова бібліотека, 2002. С. 366–388.
16. Чайковський А. Православ'є на Покуття. *Український голос*, 1928. Ч. 30. 22 липня.
17. Чайковський А. Чи плебісцити багато допоможуть до поширення тверезости? *Відродження*, 1932. Ч. 6. С. 82.
18. Ювілей Андрія Чайковського. *Новий час*. 1929. Ч. 32. 25 березня.

References:

1. Andrii Chaikovskiy. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: v 3 t. (2002). [Andrey Chaikovsky. Memoirs. Letters. Research: in 3 t.]. Lviv: LNU imeni I. Franka. (in Ukrainian)
2. Hankevych, L. (1934). *Desiatylittia Soiuzu Ukrainskykh Advokativ* [Decades of the Ukrainian Bar Association]. Lviv. (in Ukrainian)
3. Zubenko, I. (2002). *Andrii Chaikovskiy (Zhmud spomyniv zamist vinka na mohyly)* [A. Chaikovsky's (A shred of memories instead of a wreath on the grave)]. Lviv. (in Ukrainian)
4. Mandziuk O. (2000) *Andrii Chaikovskiy. Kolomyiski storinky zhyttia i tvorchosti 1919–1935 rr.* [A. Chaikovsky's. Kolomyia pages of life and creativity of 1919–1935]. Kolomyia. (in Ukrainian)
5. Moskaliuk, M. (1997). *Problema tselibatu v khrystyiainsko-suspilnomu zhytti Halychyny 20-ky–30-ky roky XX stolittia* [The Problem of Celibacy in the Christian-Social Life of Galicia in the 1920s-1930s]. Ivano-Frankivsk. (in Ukrainian)
6. Slobodian, V. (1988). *Z diialnosti «Kameniariv» u Kolomyi y poviti* [From the activities of the Stonemasons in Kolomyia and the county]. Filadelfia.
7. Stavnychy, A. (2002). *Spomyny vnuka* [Remember your grandson]. Lviv: LNU im. I. Franka, Naukova biblioteka. (in Ukrainian)
8. Lystuvannia z starostvamy, politsiinymy i viiskovymy vladamy pro polityko-ekonomichne polozhennia i zakhody po zabezpechenni hromadskoho poriadku na terytorii yikh povitiv [Correspondence with the Elders, Police and Military Authorities on Political and Economic Situation and Measures to Ensure Public Order in Their Territories] Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi. (in Ukrainian)
9. Protokoly zasidan i zahalnykh zboriv chleniv filialu v m. Kolomyia [Minutes of meetings and general meetings of the branch members in Kolomyia] Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi. (in Ukrainian)
10. Lystuvannia z filialom v m. Kolomyia pro provedennia zboriv, narod, zatverdzhennia statutiv ta inshi orhanizatsiini pytannia [Correspondence with the branch in Kolomyia on holding meetings, meetings, approval of charters and other organizational issues]. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi. (in Ukrainian)
11. Chaikovskiy, A. (1895). *Vuiko* [Uncle]. Lviv. (in Ukrainian)
12. Chaikovskiy, A. (1922). Ne treba zneviriuvatysia! [No need to despair!]. *Ukrainskyi holos*. Ch. 27. 2 lypnia. (in Ukrainian)
13. Chaikovskiy, A. (1923). Nema prychny do rozpuky! [There is no reason for a crackdown!]. *Ukrainskyi holos*. Ch. 16. 22 kvitnia. (in Ukrainian)
14. Chaikovskiy, A. (1925). Choho v nas ne povynno buty? [What should we not have?]. *Ukrainskyi holos*. Ch. 12. 22 bereznia. (in Ukrainian)
15. Chaikovskiy, A. (2002). *Zhonate chy bezzhenne sviashchenstvo? (U vidpovid na broshuru bezzhennoho sviashchenyka «Zhonaty klyr a bezzhenstvo klyru»)* [Are you a married priesthood priest? (In response to the booklet of the unmarried priest, "The Married Clergy and the Clergylessness")]. Lviv: LNU im. I. Franka, Naukova biblioteka. (in Ukrainian)
16. Chaikovskiy, A. (1928). Pravoslaviie na Pokuttii [Orthodoxy at the Sorrow]. *Ukrainskyi holos*. Ch. 30. 22 lypnia. (in Ukrainian)
17. Chaikovskiy, A. (1932). Chy plebistsyty bahato pomozhut do poshyrennia tverezosty? [Will plebiscites help a lot to spread sobriety?]. *Vidrodzhennia*. Ch. 6. S. 82. (in Ukrainian)
18. Yuvilei Andriia Chaikovskoho (1929). [Anniversary of Andrei Chaikovsky]. *Novyi chas*. Ch. 32. 25 bereznia. (in Ukrainian)